

การศึกษาลักษณะทางกายภาพของภูมิทัศน์สุสานจีน ในเขตชั้นในกรุงเทพมหานคร¹

Study of Physical Characteristics of Chinese Cemeteries in The Inner City of Bangkok

รับบทความ 6/03/2565
แก้ไขบทความ 4/04/2022
ยอมรับบทความ 5/04/2022

ศุภณัฐ อรุณประโยชน์

ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Supanut Arunoprayote

Department of Landscape, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

ar.supanut@gmail.com

บทคัดย่อ

สุสานจีนในเขตพื้นที่ชั้นในกรุงเทพมหานคร คือมรดกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลในกรุงเทพมหานครนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แต่จากการขยายตัวของเมืองทำให้สุสานจีนถูกลดบทบาทความสำคัญลง มีหลายแห่งขาดการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่งดงามแก่เมือง จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและมีโอกาสในการถูกรื้อถอนเพิ่มมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของบทความฉบับนี้เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของสุสานสาธารณะของชาวจีนโพ้นทะเลในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครที่คงเหลืออยู่ในปัจจุบันจำนวน 7 แห่ง ทั้งหมดอยู่ภายใต้การดูแลรักษาโดยกลุ่มสมาคมเชื้อสายจีนจำนวน 5 กลุ่มและวัดสุสานจำนวน 1 แห่ง โดยศึกษาในด้าน (1) ที่ตั้งและบริบทโดยรอบสุสาน (2) การวางผังบริเวณ (3) การใช้ประโยชน์อาคารและรูปแบบงานสถาปัตยกรรม (4) รูปแบบงานสถาปัตยกรรมหลุมฝังศพและส่วนบรรจุอัฐิ และ (5) ลักษณะงานภูมิสถาปัตยกรรม วิธีดำเนินการศึกษานำการศึกษาสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง และเอกสารชั้นทุติยภูมิ

ผลการศึกษาพบว่าสุสานสาธารณะทั้ง 7 แห่งของ 6 กลุ่มเชื้อสายจีน มีลักษณะร่วมกันคือการเลือกทำเลที่ตั้งทางทิศตะวันออกและทิศใต้นอกเขตชุมชนเมือง การเป็นพื้นที่โล่งว่างของเมืองที่เน้นพื้นที่ลาดชันมากกว่าพื้นที่สีเขียว แต่ประกอบด้วยพรรณไม้ขนาดใหญ่ในบริเวณพื้นที่ส่วนกลาง ทุกสุสานมีทางเข้าหลักเพียงทางเดียวและมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนบริการ ส่วนพิธีกรรม และส่วนฝังศพและบรรจุอัฐิ รูปแบบการวางหลุมฝังศพสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มสุสานที่มีรูปแบบการวางผังไม่สม่ำเสมอ เป็นสุสานที่มีความหลากหลายในการจัดกลุ่ม การหันทิศทาง ขนาดและรูปแบบศิลปะการตกแต่งหลุมฝังศพ และ 2) กลุ่มสุสานที่มีรูปแบบการวางผังสม่ำเสมอ เป็นสุสานที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งการจัดกลุ่มและลักษณะของหลุมฝังศพ และการเพิ่มองค์ประกอบในพื้นที่ส่วนกลางทั้งอาคารและงานภูมิทัศน์

คำสำคัญ: ป่าช้า สุสานจีน สุสานสาธารณะ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม จีนโพ้นทะเล

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิทัศน์สุสานจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานคร”

Abstract

Chinese cemeteries in the inner city of Bangkok, defined as cultural landscape, have been being traced back for the evidence of Oversea Chinese settlements in the heart of Bangkok since the reign of King Rama V. However, as an urban development, cemeteries became less important, and many of them were neglected, resulting in an unappealing urban landscape. As a result, existing cemeteries are likely to be altered and relocated in the near future.

The objective of this paper is to examine and analyze the physical characteristics of seven remaining overseas Chinese public cemeteries in Bangkok's inner city, all of which are managed by five Chinese associations and one cemetery trust, by consideration of (1) setting and urban contexts (2) layout plan (3) building use and architectural styles (4) architectural styles of tombs and columbaria, and (5) landscape elements. The research method focuses sites inventory, involved person interviews, and paper sources.

The study reveals the physical characteristics of seven Chinese public cemeteries representing six Chinese dialect groups, all of which were traditionally established on the city's eastern and southern outskirts. The cemeteries provide the city's open space, with more hardscape than softscape, although the common zones comprise a high amount of canopy trees. The cemeteries have a one-way entry and are divided into three zones: service zone, funeral zone, and tombs and columbarium zone. There are two different types of tomb arrangements: (1) Irregular cemeteries plan includes a variety of tombs, including their grouping, orientation, size, and style of decorations. (2) A regular cemeteries plan, which considers the unity of cemeteries, covers their grouping and characteristics of tombs, as well as increasing the elements in common areas such buildings and landscapes.

keywords: *Burial Ground, Chinese Cemetery, Public Cemetery, Cultural Landscape, Oversea Chinese*

หลักการและเหตุผล

ชาวจีนเดินทางเข้าสู่กรุงเทพมหานครในหลายระลอกนับตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จนในสมัยรัชกาลที่ 5 นับตั้งแต่การเปิดเส้นทางเดินเรือกลไฟจากซัวเถา-กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2425 (เปรมา สัตยาวิวัฒน์, 2546, น.9) ทำให้แรงงานชาวจีนไหลบ่าเข้าสู่กรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก เมื่อมีชาวจีนมากขึ้นจึงมีความต้องการพื้นที่สำหรับการฝังศพตามธรรมเนียมจีนที่ชัดเจน ทำให้มีการรวมตัวกันของกลุ่มเชื้อสายจีนในแต่ละกลุ่มเพื่อรวมเงินกันก่อตั้งสุสานสาธารณะขึ้น เพื่อเป็นสถานที่ส่วนกลางในการทำพิธีศพชาวจีนที่เสียชีวิตในกรุงเทพมหานคร

สุสานจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครที่คงเหลืออยู่ในปัจจุบันจำนวน 7 แห่ง สามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม ตามตำแหน่งการกระจายตัวภายในพื้นที่เมืองดังนี้ กลุ่มที่ 1: กลุ่มสุสานแยกเตโช ถนนสีลม ประกอบด้วยสุสานฮกเกี้ยน สุสานจีนแคะ และสุสานจีนบาบ๋า กลุ่มที่ 2: กลุ่มสุสานวัดดอน ประกอบด้วยสุสานแต่จี๊ว และกลุ่มที่ 3: กลุ่มสุสานถนนจันทน์ ประกอบด้วยสุสานจีนแคะ (ตรอกจันทน์) สุสานสมาคมเจียงเจ้อ และสุสานกวางตุ้ง

จากการขยายตัวของกรุงเทพมหานครอย่างต่อเนื่อง ทำให้สุสานจีนทั้ง 3 กลุ่มได้แปรสภาพจากสุสานนอกชุมชน กลายเป็นสุสานกลางเมืองทั้งในย่านศูนย์กลางธุรกิจ (CBD) หรือย่านชุมชนที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก ส่งผลให้สุสานจีนได้ถูกลดทอนบทบาทความสำคัญในด้านพิธีกรรมและการเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวจีน ในบทความนี้ศึกษาลักษณะทางกายภาพของสุสานจีนจำนวน 7 แห่งในเขตชั้นในกรุงเทพมหานคร ในด้านภูมิทัศน์เมืองโดยรอบพื้นที่สุสานแต่ละแห่ง การวางผังบริเวณ รูปแบบงานสถาปัตยกรรมหลุมฝังศพและส่วนบรรจุอัฐิ การใช้ประโยชน์อาคารและรูปแบบงานสถาปัตยกรรม และลักษณะงานภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการพิจารณาประเมินศักยภาพสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาสุสานจีนต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์

ศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของภูมิทัศน์สุสานสาธารณะจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครจำนวน 7 แห่ง

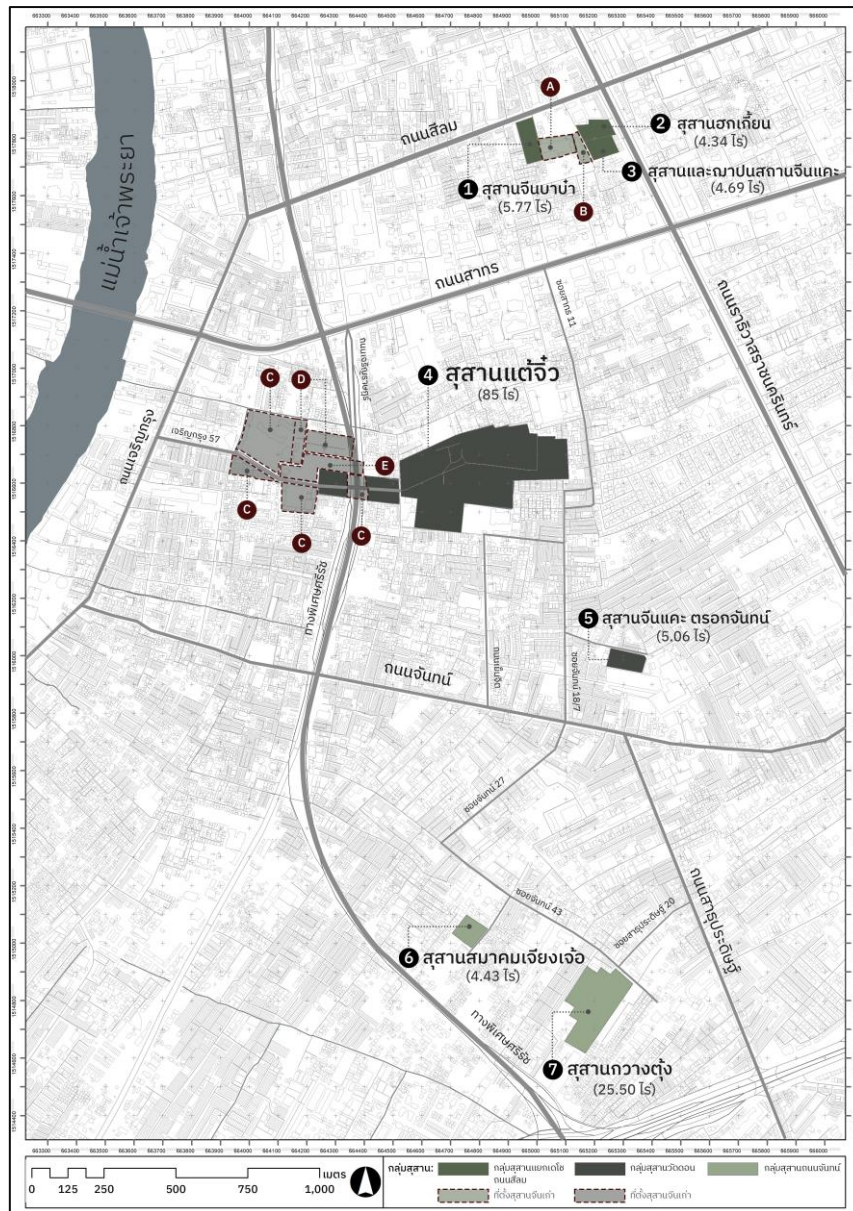
ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตเชิงเนื้อหา

ศึกษาลักษณะทางกายภาพสุสานจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครแต่ละแห่ง ในรายละเอียดหัวข้อ (1) ภูมิทัศน์เมืองโดยรอบพื้นที่สุสานแต่ละแห่ง (2) การวางผังบริเวณ (3) การใช้ประโยชน์อาคารและรูปแบบงานสถาปัตยกรรม (4) รูปแบบงานสถาปัตยกรรมหลุมฝังศพและส่วนบรรจุอัฐิ และ (5) ลักษณะงานภูมิสถาปัตยกรรม

2. ขอบเขตเชิงพื้นที่

จากการค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับสุสานสาธารณะตามรูปแบบประเพณีของชาวจีน พบว่ามีสุสานที่คงเหลืออยู่ทั้งหมด 7 แห่ง ประกอบด้วย 1) สุสานจีนบาบ๋า 2) สุสานฮกเกี้ยน 3) สุสานและฌาปนสถานจีนแคะ 4) สุสานแต่จี๊ว 5) สุสานจีนแคะตรอกจันทน์ 6) สุสานสมาคมเจียงเจ้อ และ 7) สุสานกวางตุ้ง ดังรายละเอียดต่าง ๆ ตามหมายเลขในภาพ 1

ภาพ 1 ตำแหน่งที่ตั้งสุสานสาธารณะจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครทั้ง 7 แห่ง (ที่มา: ผู้วิจัย)

ระเบียบวิธีวิจัย

สามารถแบ่งวิธีการวิจัยได้เป็น 4 ส่วน มีรายละเอียดดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลสุสานจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครแต่ละแห่ง จากข้อมูลชั้นทุติยภูมิในภาคเอกสารต่าง ๆ ที่มีการรวบรวมไว้ ประกอบด้วย 1) ข้อมูลภาคเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ 2) ข้อมูลแผนที่เก่า พ.ศ. 2439 พ.ศ. 2450 พ.ศ. 2453 และ พ.ศ. 2475 3) ข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศปัจจุบันจากกูเกิลแมปและจากกรมแผนที่ทหารในปี พ.ศ. 2497 พ.ศ. 2510 พ.ศ. 2535 พ.ศ. 2545 และ 4) ข้อมูลเซปไฟล์ (shapfile) สารสนเทศภูมิศาสตร์จากกรมโยธาธิการและผังเมือง เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ภูมิหลังการเปลี่ยนแปลงทางบริบทเมืองและทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา

2. การลงสำรวจภาคสนาม

ลงพื้นที่สำรวจทางกายภาพและรังวัดพื้นที่แบบคร่าวด้วยการนับก้าวและเครื่องมือรังวัด เพื่อใช้จัดทำผังและองค์ประกอบต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่ โดยพิจารณาจาก (1) ลักษณะการวางผังบริเวณ (2) การใช้ประโยชน์และรูปแบบการ

ตกแต่งภายนอกอาคาร (3) การหันทิศทาง ขนาดและรูปแบบการตกแต่งหลุมฝังศพ และ (4) ลักษณะงานภูมิสถาปัตยกรรม ได้แก่ พืชพันธุ์ แหล่งน้ำ รั้ว ชุมประตู่ และอุปกรณ์ประกอบถนน และ (5) บริบทโดยรอบพื้นที่สุสานแต่ละแห่ง

3. การสัมภาษณ์

เพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์ ที่มา แนวคิดและองค์ประกอบทางกายภาพของสุสานจีนในแต่ละแห่ง ได้สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ได้แก่ (1) นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องถนนสีลม และผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาจีนและวัฒนธรรมจีน (2) สัมภาษณ์ผู้ดูแลสุสานจีนแต่ละแห่ง และ (3) สัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการพื้นที่จากสมาคมจีนแต่ละแห่ง

4. สรุปผลการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของสุสานในเขตชั้นในกรุงเทพมหานคร

แนวคิดการสร้างสุสานของชาวจีน

ชาวจีนยึดถือคติแนวคิดการจัดการศพด้วยการฝังมาอย่างช้านาน แนวคิดการปลงศพของชาวจีนได้รับอิทธิพลมาจาก 3 ส่วน ได้แก่ 1) ลัทธิขงจื้อ 2) ลัทธิเต๋า และ 3) พุทธศาสนา แนวคิดดังกล่าวนี้ให้ความสำคัญในเรื่องความกตัญญู กตเวทิต์ต่อบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้ว และต้องมีการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษเสมือนตอนยังมีชีวิตอยู่เป็นประจำทุกปี หากนับประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสุสานในรอบปีนอกเหนือจากประเพณีหลักคือเทศกาลเซ็งเม้งในเดือน 3 ซึ่งตรงกับช่วงฤดูใบไม้ผลิของจีน หรือที่เรียกว่าก๊วยซุงจั่ว (挂春纸) แล้ว ชาวจีนบางกลุ่มยังเดินทางมาไหว้ที่สุสานอีก 2 ครั้งในรอบปี ได้แก่ เทศกาลสารทจีน ในเดือน 7 และเทศกาลสารทบัวลอย ในเดือน 11 ซึ่งตรงกับช่วงฤดูหนาวของจีน หรือที่เรียกว่า คั่วตังจั่ว (挂冬纸)

สำหรับแนวคิดฮวงซุ้ย หรือ ฮวงจุ้ย (風水) เป็นปรัชญาการเลือกชัยภูมิที่เหมาะสมแก่บรรพบุรุษผู้วายชนม์ของชาวจีน มีหลักการสำคัญคือ “หน้าเป็นน้ำหลังเป็นเนิน” เป็นภูมิศาสตร์ที่ราบเชิงเขาที่ถูกโอบล้อมด้วยเทือกเขาหลายลูก ชาวจีนจะถือคติว่าการสร้างที่อยู่อาศัยคนตายควรอยู่บนที่สูงและอยู่ห่างไกลตามชนบทเพื่อไม่ให้เป็นการรบกวนกิจการของคนเป็นที่จะเลือกการตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่ม นอกจากนี้หลุมฝังศพของจีนที่เรียกว่าหลุมฝังศพหลังเต่า (turtleback tomb) ยังเป็นการสะท้อนชัยภูมิแบบโอบล้อมซึ่งต่อเนื่องจากฮวงจุ้ยระดับชัยภูมิมาสู่ระดับหลุมฝังศพมีลักษณะผังคล้ายสัญลักษณ์โอเมกา (Ω)

การสร้างสุสานของชาวจีนในอดีต ไม่ได้มีรูปแบบดังเช่นในปัจจุบัน โดยชาวจีนในแต่ละหมู่บ้านหรือชุมชนจะเลือกพื้นที่หนึ่งสำหรับการฝังบริเวณที่ราบเชิงเขาตามชนบทที่ห่างไกล หรือที่เรียกว่าแหล่งฝังศพ (gravesite) จนในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาได้มีการก่อตั้งสุสานสาธารณะของชาวจีนโพ้นทะเลขึ้น ซึ่งรับอิทธิพลทั้งองค์ประกอบทางภูมิทัศน์และแนวคิดการจัดการพื้นที่หลายส่วนมาจากทางฝั่งตะวันตก คำว่าสุสานสาธารณะในภาษาจีนนิยมใช้คำว่า อี้ซาน หรือ หั่งซัว ในสำเนียงแต้จิ๋ว (義山) หรือนิยมลงท้ายชื่อด้วยคำว่า ถิง (亭; แปลว่าศาลา) ส่วนใหญ่ดูแลรักษาโดยกลุ่มองค์กรชาวจีนทั้งสมาคมชาวจีนหรือมูลนิธิกุศลต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มเชื้อสาย นอกจากนี้ยังพบว่าสุสานบางแห่งมีการจัดตั้งในรูปแบบทรีสต์ ซึ่งพบมากในกลุ่มประเทศแถบคาบสมุทรมาลายูที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองโดยอังกฤษมาก่อน การจัดตั้งสุสานสาธารณะนอกจากเป็นพื้นที่ส่วนกลางสำหรับการฝังของแต่ละครอบครัวแล้ว ในสุสานบางแห่งยังรองรับการฝังศพชาวจีนไร้ญาติในรูปของการกุศล เพื่อเป็นการช่วยเหลือชาวจีนด้วยกันให้สามารถฝังศพได้ตามธรรมเนียมเดิมในอีกวัตถุประสงค์หนึ่ง

ภูมิหลังและการก่อตั้งสุสานสาธารณะจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานคร

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงเวลาที่ชาวจีนอพยพเข้าสู่กรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการมีการเปิดเส้นทางการเดินเรือกลไฟแบบไต้ฝุ่นที่มีความสะดวกและปลอดภัยมากขึ้น สามารถเดินทางจากท่าเรือฮั่วเถา หรือท่าเรือไห่โจวมาถึงท่าเรือกรุงเทพมหานครด้วยระยะเวลาประมาณ 1 สัปดาห์ (เปรมา สัตยาวิวัฒน์, 2546, น.33-34) ชาวจีนดังกล่าวที่เดินทางไปทำงานและอยู่อาศัยยังดินแดนอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่มีความปรารถนาสูงสุดอยู่ 2 ประการ คือ การประสบความสำเร็จและความมั่นคงในหน้าที่การงาน และการได้รับโอกาสกลับบ้านเกิดอีกครั้ง ทำให้ชาวจีนมีคติการใช้ชีวิตด้วยความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ไม่เลือกงาน ไม่เกียจงาน เพื่อให้บรรลุความปรารถนาดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ชาวจีนโพ้นทะเลที่ประสบ

ความสำเร็จ เมื่อถึงช่วงบั้นปลายชีวิตจะต้องเดินทางกลับภูมิลำเนาเดิมและใช้ช่วงเวลาสุดท้ายที่นั่น โดยให้ลูกหลานเป็นผู้ดูแลสืบทอดกิจการในต่างแดนที่มีอยู่ต่อไป ในขณะที่เดียวกันชาวจีนที่กลับเสียชีวิตก่อนไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่บ้านเกิด สิ่งที่ลูกหลานจะต้องทำต่อจากนี้มีทางเลือกอยู่ 2 วิธีการตามคติความเชื่อจีน ได้แก่ 1) การนำศพหรือเถ้าอัฐิผู้วายชนม์ ส่งกลับสู่บ้านเกิดในจีนแผ่นดินแม่เพื่อนำไปฝังในที่ราบเชิงเขาให้ถูกต้องตามประเพณีและคติฮวงจุ้ย หรือ 2) ฝังในที่ราบเชิงเขาที่มีชัยภูมิถูกต้องตามหลักฮวงจุ้ยในดินแดนดังกล่าว

ในทางตรงกันข้าม ชาวจีนที่สามารถส่งศพหรือเถ้าอัฐิกลับจีนแผ่นดินใหญ่ได้มีจำนวนที่น้อยมาก เนื่องจากชาวจีนส่วนมากที่มาทำงานในกรุงเทพมหานคร ล้วนเป็นผู้ใช้แรงงานจึงไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอในการส่งศพหรือเถ้ากระดูกกลับได้ จี.วิลเลียม สกินเนอร์ (G. William Skinner) ระบุว่าในปี พ.ศ. 2435 มีการส่งศพกลับจีนเพียง 200 ราย (Skinner, 1957 อ้างถึงใน นวพร เรื่องสกุล, 2551, น.178)

เมื่อมีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ความจำเป็นหนึ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้คือสถานที่สำหรับฝังศพตามธรรมเนียมจีนทำให้ชาวจีนในแต่ละกลุ่มเชื้อสายได้รวมตัวกันก่อตั้งสุสานสาธารณะของตนเองขึ้น เริ่มต้นขึ้นครั้งแรกบริเวณแยกเดโช ถนนสีลม ซึ่งประกอบด้วยสุสานสาธารณะจีนจำนวน 5 แห่ง กลุ่มสุสานต่อมาก่อตั้งขึ้นบริเวณบ้านทวาย ซึ่งตั้งติดต่อกับวัดดอน (วัดบรมสถล ในปัจจุบัน) จึงทำให้คนส่วนใหญ่เรียกว่ากลุ่มสุสานวัดดอน ประกอบด้วยสุสานสาธารณะจีนจำนวน 3 แห่ง ส่วนสุสานกลุ่มสุดท้าย คือกลุ่มสุสานถนนจันทน์ ประกอบด้วยสุสานสาธารณะจีนจำนวน 3 แห่ง และถือเป็นสุสานสาธารณะกลุ่มสุดท้ายที่ก่อตั้งขึ้นในเขตชั้นในกรุงเทพมหานคร ก่อนที่ชาวจีนยุคใหม่ในกรุงเทพมหานครจะเริ่มนิยมย้ายไปฝังตามต่างจังหวัดที่มีชัยภูมิตรงตามแนวคิดฮวงจุ้ยกว่า เช่น จังหวัดชลบุรี จังหวัดสระบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

สุสานสาธารณะจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครมีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 1 รายชื่อสุสานสาธารณะจีนทั้งหมดในเขตชั้นในกรุงเทพมหานคร

กลุ่มสุสาน	หมายเลข ในภาพ 1	ชื่อสุสาน	ปีก่อนตั้ง (พ.ศ.)	กลุ่มเชื้อ สายจีน	สถานภาพปัจจุบัน
กลุ่ม สุสาน แยกเดโช ถนนสีลม	1	สุสานจีนบาบ๋า (ฮกซันเต็ง)	2450	จีนบาบ๋า	คงอยู่ แต่ไม่ได้ดำเนินการต่อแล้ว
	2	สุสานฮกเกี้ยน (บันซันเต็ง)	2437	จีนฮกเกี้ยน	คงอยู่ แต่ไม่ได้ดำเนินการต่อแล้ว
	3	สุสานและฌาปนสถานจีนแคะ	2438	จีนฮากกา	คงอยู่ แต่ไม่ได้ดำเนินการต่อแล้ว
	A	สุสานกวางตุ้ง หรือ สุสาน กวางเจ้า	2427	จีนกวางตุ้ง	รื้อถอนในปี พ.ศ. 2497 เพื่อสร้างโรงเรียนกวาง เจ้า
	B	สุสานไหหลำ (ฮุยบันเต)	ไม่ทราบแน่ชัด	จีนไหหลำ	รื้อถอน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งสำนักงานอาคารเคเคซี
กลุ่ม สุสาน วัดดอน	4	สุสานแต้จิ๋ว	2442	จีนแต้จิ๋ว	คงอยู่ แต่ไม่ได้ดำเนินการต่อแล้ว
	C	สุสานแต้จิ๋ว			รื้อถอน เพื่อสร้างโรงเรียนจีนจำนวน 3 แห่ง ที่ อยู่อาศัยและอาคารพาณิชย์ และทางพิเศษศรีรัช
	D	สุสานของมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง	ไม่ทราบแน่ชัด	ไม่จำกัด กลุ่ม	รื้อถอน เปิดเป็นสวนเฉลิมพระเกียรติ ๘๐ พรรษา แต่หลุมบรรจุอัฐิรวมยังคงอยู่
	E	สุสานไหหลำ	ไม่ทราบแน่ชัด	จีนไหหลำ	ถูกรื้อถอน ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นที่พักคนงาน และ ศูนย์ทำความสะอาดรถยนต์
กลุ่ม สุสาน ถนน จันทน์	5	สุสานจีนแคะ ตรอกจันทน์	2503	จีนฮากกา	คงอยู่ แต่ไม่ได้ดำเนินการต่อแล้ว
	6	สุสานสมาคมเจียงเจ้อ	2466	จีนเซี่ยงไฮ้	คงอยู่ และยังคงดำเนินการต่อ
	7	สุสานกวางตุ้ง	2478	จีนกวางตุ้ง	คงอยู่ และยังคงดำเนินการต่อ

กลุ่มสุสานแยกเดโช ถนนสีลม

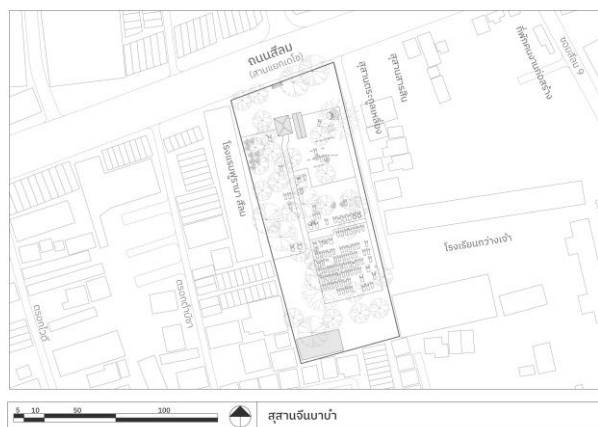
เป็นกลุ่มสุสานแห่งแรกในกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยสุสานสาธารณะจีนในขอบเขตการศึกษาจำนวน 3 แห่ง คือ สุสานฮกเกี้ยน สุสานและฌาปนสถานจีนแคะ และสุสานจีนบาบ๋า สามารถสรุปลักษณะทางกายภาพต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ภูมิทัศน์เมืองโดยรอบ

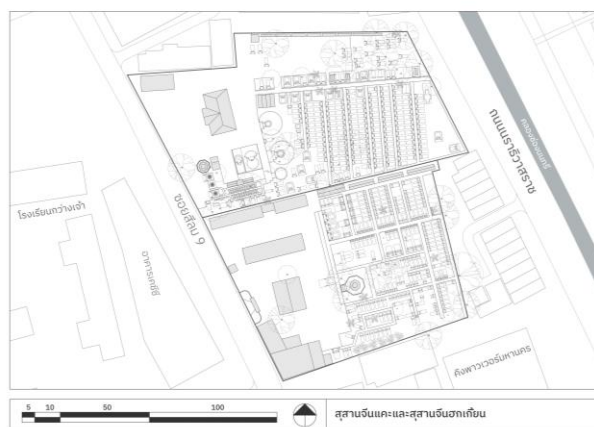
ในอดีตกลุ่มสุสานดังกล่าวตั้งอยู่ในบริเวณชานเมือง เป็นย่านที่พักอาศัยนอกเมืองชั้นดีของผู้มีตระกูลในหลากเชื้อชาติ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความสงบที่ส่วนใหญ่ยังเป็นทุ่งนาและไร่นา อีกทั้งยังตั้งไม่ห่างจากชุมชนเมืองมากเกินไป ทำให้ที่ดินตลอดแนวถนนสีลมจึงถูกจับจองเป็นที่ตั้งสำหรับคฤหาสน์ของคหบดีหรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในสมัยนั้น ภายหลังการถมคลองสีลมในปี พ.ศ. 2506 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากย่านที่พักอาศัยดังกล่าวไปสู่ย่านศูนย์กลางธุรกิจ (CBD) ที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยอาคารสำนักงาน คอนโดมิเนียมและโรงแรมขนาดใหญ่ที่ตั้งเรียงรายตลอดถนนสีลมและถนนราชีวาสราชนครินทร์ ในขณะเดียวกันยังคงหลงเหลือที่พักอาศัยส่วนบุคคลเดิมตามตรอกซอกซอยต่าง ๆ

2. การวางผังบริเวณสุสาน

กลุ่มสุสานแยกเดโช ถนนสีลม ทั้ง 3 แห่งมีความคล้ายคลึงกันคือเรียงของขนาดพื้นที่สุสานระหว่าง 4-6 ไร่ มีทางเข้าเพียงฝั่งเดียว และมีการจัดสรรพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนตามลำดับการใช้งาน คือ (1) ส่วนบริการ (2) ส่วนพิธีกรรม และ (3) ส่วนหลุมฝังศพและบรรจุอัฐิ โดยพบว่าสุสานทั้ง 3 แห่งมีความคล้ายคลึงกัน คือบริเวณด้านหน้าจะเป็นส่วนบริการและส่วนพิธีกรรมก่อนจะไปสู่ส่วนหลุมฝังศพและบรรจุอัฐิ ผ่านทางสัญจรหลักที่เชื่อมต่อไปยังทางสัญจรรย่อยในแต่ละซอย ในสุสานแต่ละแห่งประกอบด้วยหลุมฝังศพประมาณ 200 – 350 หลุม มีรูปแบบการวางผังหลุมฝังศพที่ไม่ชัดเจน สะท้อนผ่านการวางหลุมฝังศพหรือทางสัญจรที่มีขนาดที่ค่อนข้างหลากหลาย โดยอาจมีหลุมขนาดใหญ่แทรกอยู่ในซอยเดียวกับหลุมขนาดเล็ก อีกทั้งมีการวางหลุมฝังศพให้ติด ๆ กัน มีการหันหน้าหลุมฝังศพไปตามทางสัญจรหลักหรือรองร่วมกัน ไม่พบเห็นการหันหน้าหลุมฝังศพไปในทิศทางเดียวกัน ยกเว้นสุสานจีนบาบ๋าที่หันหน้าหลุมไปสู่ถนนสีลม

ภาพ 2 ผังบริเวณสุสานจีนบาบ๋า

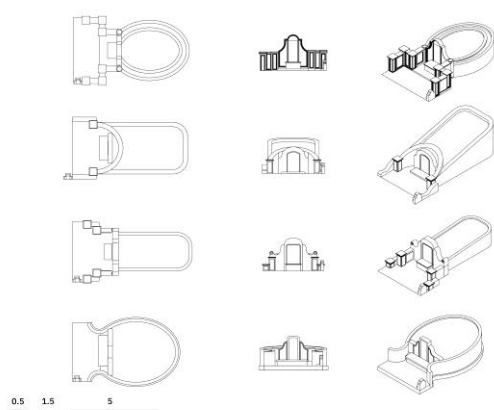
ภาพ 3 ผังบริเวณสุสานจีนแคะและสุสานฮกเกี้ยน (ที่มา: ผู้วิจัย)

3. การใช้ประโยชน์อาคารและรูปแบบงานสถาปัตยกรรม

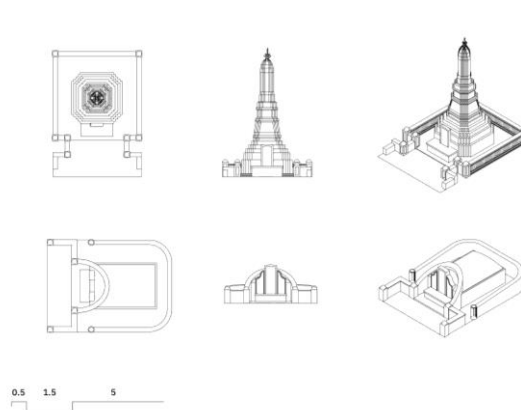
ในส่วนพิธีกรรมประกอบด้วยอาคารหลัก 2 ส่วน คือศาลเจ้าที่ (ในสุสานจีนแคะเรียกว่า หอไหว้ฟ้าดิน) และศาลาพิธีหรือศาลาอเนกประสงค์ เพื่อใช้สำหรับการไหว้เก้งเต็กหรือเป็นที่นั่งพักคอย ทั้ง 2 ส่วนดังกล่าว เป็นอาคารเก่ามีรูปแบบสถาปัตยกรรมการตกแต่งแบบจีนประเพณีจากลวดลายปูนปั้นและหลังคา ยกเว้นสุสานจีนบาบ๋าที่มีโครงสร้างค่อนข้างชั่วคราว นอกจากอาคารหลัก 2 หลังดังกล่าว ยังประกอบด้วยส่วนจอดรถ บ้านพักผู้ดูแลสุสาน ร้านค้า และโกดังเก็บอัฐิ ซึ่งตั้งอยู่ในส่วนบริการบริเวณทางเข้า

4. รูปแบบงานสถาปัตยกรรมหลุมฝังศพและส่วนบรรจุอัฐิ

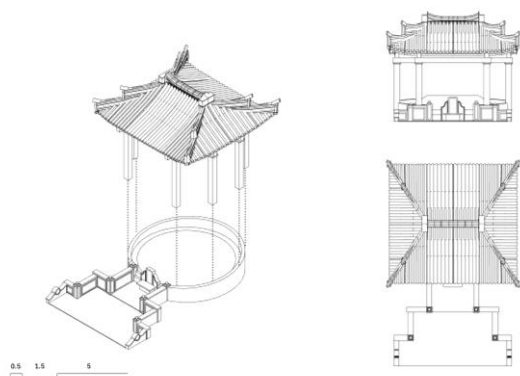
ด้วยข้อจำกัดด้านที่ดินทำให้หลุมฝังศพโดยส่วนใหญ่มีรูปแบบคล้ายหลุมฝังศพในสุสานคริสต์ คือไม่มีการก่อเนินดิน แต่จะเป็นโลงบรรจุศพหรือช่องใส่ดินที่พอดีกับขนาดโลงสื่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งช่วยกระชับพื้นที่และสามารถวางติด ๆ กันได้ดีกว่า สำหรับหลุมที่ขนาดใหญ่ที่ใช้รูปแบบตามจีนประเพณีเดิมมักจะตั้งติดต่อกับส่วนพิธีกรรมแยกออกจากแถวย่อยต่าง ๆ ในส่วนรูปแบบงานสถาปัตยกรรมที่ประดับตกแต่งหลุมฝังศพ ประกอบด้วยการตกแต่งรูปแบบฝังเกือกม้าตามจีนประเพณี (Ω) ซึ่งพบเห็นมากในสุสานจีนบ่าและสุสานฮกเกี้ยน ส่วนสุสานจีนแคะนิยมการตกแต่งแบบตะวันตกโดยได้รับอิทธิพลงานสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (Neoclassic) และอลังการศิลป์ (Art Deco) ซึ่งเป็นที่นิยมในยุคสมัยนั้น นอกจากนี้ยังพบการสร้างสฤปเจดีย์ผสมผสานรูปแบบหลุมฝังศพแบบจีนภายในพื้นที่สุสานทั้ง 3 แห่งด้วย สำหรับวัสดุตกแต่งผิว นิยมใช้กรวดล้างสีเทาหรือเป็นปูนฉาบสีทัวไป ในขณะที่ส่วนบรรจุอัฐิพบในทุกสุสานยกเว้นสุสานจีนบ่า มีลักษณะเป็นกำแพงสูง 2-3 ช่อง มีการตกแต่งด้วยหลังคาจีน

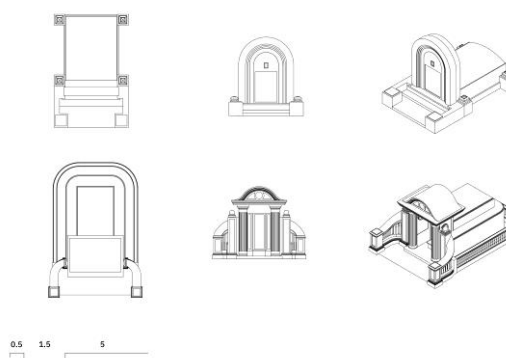
ภาพ 4 หลุมฝังศพในสุสานจีนบ่า

ภาพ 5 หลุมฝังศพในสุสานฮกเกี้ยน (ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพ 6 หลุมฝังศพขนาดใหญ่ในสุสานฮกเกี้ยน

ภาพ 7 หลุมฝังศพในสุสานจีนแคะ (ที่มา: ผู้วิจัย)

5. ลักษณะงานภูมิสถาปัตยกรรม

สุสานจีนส่วนใหญ่ประกอบด้วยภูมิทัศน์ควดแข็ง (hardscape) เป็นพื้นคอนกรีตหรือหินคลุก คิดสัดส่วนประมาณ 80 - 90% ในขณะที่พื้นที่ที่เป็นพืชพันธุ์ (softscape) พบเป็นจุด ๆ ตามช่องใส่ดินของหลุมฝังศพหรือหลุมที่ถูกรื้อถอนไป รวมถึงบริเวณทางสัญจรและพื้นที่ส่วนกลางของสุสาน โดยประกอบด้วยพรรณไม้ที่มีทรงพุ่มขนาดใหญ่สมบูรณ์ เช่น โพธิ์ ไทร จามจุรี หูกวาง หูกะจวง มะขาม ตาล มะพร้าว คุณ ดินเบ็ดน้ำ มะม่วง นอกจากนี้ยังพบการปลูกไม้พุ่มในกระถางตกแต่งตามทางสัญจรภายในส่วนหลุมฝังศพ เช่น เฟื่องฟ้า ผกากรอง และเข็ม

สุสานจีนทุกแห่งยกเว้นสุสานจีนฮกเกี้ยนมีการสร้างซุ้มประตูทางเข้า ส่วนรั้วกำแพงพบว่ามีในทุกทิศที่ไม่ใช่ทิศฝั่งทางเข้าเป็นรั้วปิดทึบทั้งหมด ในขณะที่สุสานจีนบาบามีการปิดรั้วสังกะสีตลอดฝั่งทางเข้าซึ่งติดกับถนนสลิมนำให้ไม่สามารถมองเข้าไปภายในสุสานได้ ส่วนในซอยสลิมน 9 หรือซอยสุสานที่เป็นฝั่งทางเข้าสุสานจีนและสุสานฮกเกี้ยน เป็นรั้วที่ค่อนข้างโปร่งโล่งซึ่งต้อนรับกับการเข้าถึงและการมองเห็นจากถนนมากกว่า ในส่วนอุปกรณ์ประกอบถนน พบเพียงเสาไฟฟ้าให้ความสว่างเฉพาะส่วนบริการและพิธีกรรม ไม่พบเห็นม้านั่งภายนอก

กลุ่มสุสานวัดดอนและกลุ่มสุสานถนนจันทน์

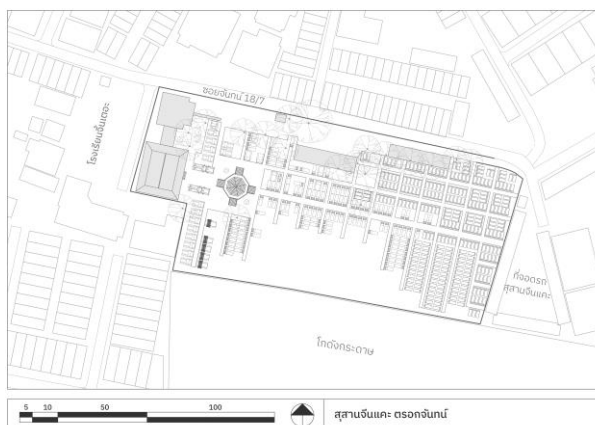
กลุ่มสุสานทั้ง 2 กลุ่ม ตั้งอยู่ในเขตสาทรและเขตบางคอแหลม ประกอบด้วยสุสานสาธารณะในขอบเขตการศึกษาจำนวน 4 แห่ง ได้แก่ สุสานแต่จิว สุสานจีนแคะ ตรอกจันทน์ สุสานสมาคมเจียงเจ้อ และสุสานกวางตุ้ง สามารถสรุปลักษณะทางกายภาพต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ภูมิทัศน์เมืองโดยรอบ

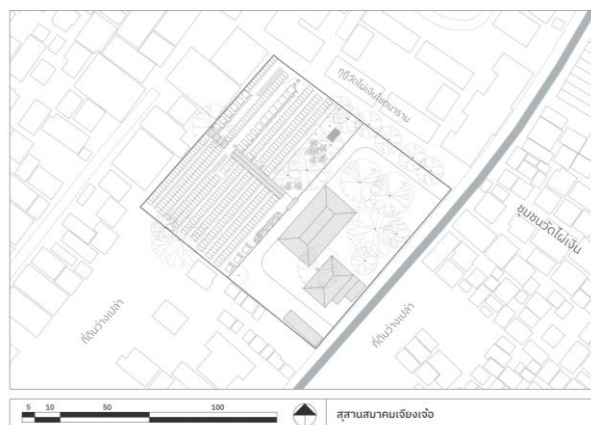
บริบทโดยรอบกลุ่มสุสานวัดดอนและกลุ่มสุสานถนนจันทน์ มีความแตกต่างจากสุสานกลุ่มแยกเดโช ถนนสลิมน เนื่องจากการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่น ส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์กรรมสูง 2 – 5 ชั้น หรือชุมชนแออัดตั้งอยู่ในถนนหรือซอยที่มีความแคบที่เชื่อมต่อกับถนนเจริญกรุงหรือถนนจันทน์ ในอดีตภูมิทัศน์เมืองโดยรอบในช่วงก่อตั้งสุสานส่วนใหญ่เป็นทุ่งนาและไร่นามีชุมชนตั้งประปราย ก่อนที่จะเริ่มมีการตั้งชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่พุทธศตวรรษ 2500 เป็นต้นมา ชุมชนทั้ง 2 แห่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนชาวจีน ถือเป็นชุมชนจีนใหม่ที่ขยายตัวมาจากย่านเยาวราช โดยเข้ามาอยู่ร่วมกับชาวมุสลิมและชาวไทยส่วนหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ก่อนหน้านี้

2. การวางผังบริเวณสุสาน

สุสานทั้ง 2 กลุ่มประกอบด้วยสุสานขนาดใหญ่ 2 แห่ง คือสุสานแต่จิวและสุสานกวางตุ้ง มีเนื้อที่ประมาณ 85 ไร่ และ 25.50 ไร่ ส่วนสุสานจีนแคะ ตรอกจันทน์และสุสานสมาคมเจียงเจ้อ มีขนาดใกล้เคียงกันที่ 4 – 5 ไร่ สุสานแต่จิว ยังประกอบด้วยสุสานนอกรั้วฝั่งที่ติดถนนเจริญกรุง 57 ซึ่งในปัจจุบันถูกทิ้งร้างและมีการชิงลาวโดยรอบ มีพื้นที่ประมาณ 10.7 ไร่

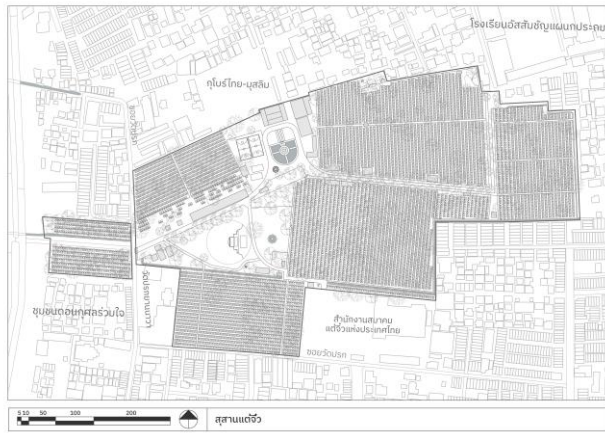
ภาพ 8 ผังบริเวณสุสานจีนแคะ ตรอกจันทน์

ภาพ 9 ผังบริเวณสุสานสมาคมเจียงเจ้อ (ที่มา: ผู้วิจัย)

กลุ่มสุสานดังกล่าวมีการจัดสรรพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนเช่นเดียวกับกลุ่มสุสานสลิมน แต่มีข้อแตกต่างหลัก คือมีการวางระบบแปลงหลุมฝังศพที่เป็นระบบระเบียบมากขึ้นในระบบบริดตารางและระบบแถว มีการแยกหลุมฝังศพขนาดเล็กและขนาดใหญ่ออกจากกัน ไม่ปะปนกันแบบสุสานกลุ่มสลิมน แต่การวางหลุมฝังศพยังคงตั้งติดชิดกันเนื่องจากที่ดินมีจำกัด ในขณะที่สุสานที่มีขนาดใหญ่อย่างสุสานกวางตุ้งและสุสานแต่จิว การวางระยะห่างของหลุมฝังศพจะสัมพันธ์กับขนาดหลุมในแต่ละแปลง ยิ่งหลุมขนาดใหญ่ทางสัญจรจะกว้างให้สอดคล้องกัน การหันหน้าหลุมฝังศพส่วนใหญ่จะหันไปทิศทางเดียวกัน ไม่ค่อยพบเห็นการ

หันหน้าหลุมฝังศพในรูปแบบทางเดินร่วม นอกจากนี้ในการวางผังยังให้ความสำคัญกับการจัดสรรพื้นที่ มีการคำนึงลำดับการเข้าถึงพื้นที่ในแต่ละจุด โดยมักจะใช้ทางสัญจรหลักทำหน้าที่เป็นแกนในการเชื่อมต่อในแต่ละส่วนจากทางบริเวณเข้า นอกจากนี้สุสานจีนแคะยังมีการวางเจดีย์จีนที่สูงใหญ่บนแนวแกนหลักที่สามารถใช้เป็นจุดหยุดสายตาให้กับทั้งสุสานได้

ภาพ 10 ผังบริเวณสุสานแต้จิ๋ว

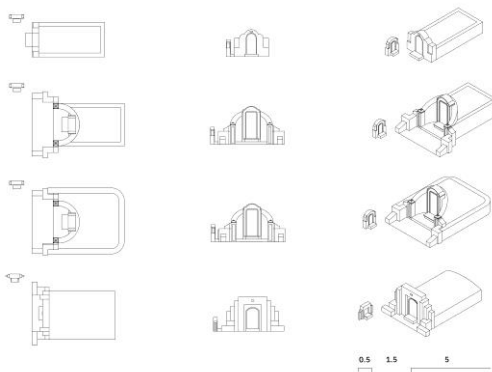
ภาพ 11 ผังบริเวณสุสานกวางตุ้ง (ที่มา: ผู้วิจัย)

3. การใช้ประโยชน์อาคารและรูปแบบงานสถาปัตยกรรม

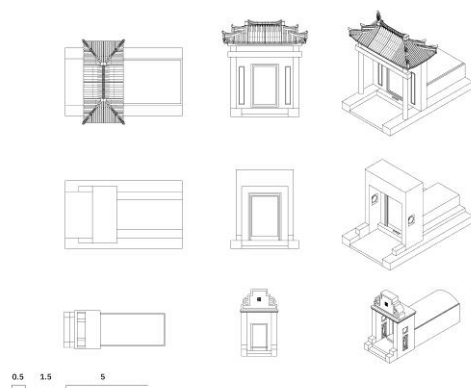
คล้ายคลึงกับกลุ่มสุสานแยกเตโช ถนนสีลม ที่ต้องมีอาคารสำคัญ 2 ส่วนในส่วนพิธีกรรม เช่นเดียวกับอาคารต่าง ๆ ในส่วนบริการ นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มสุสานทั้ง 2 กลุ่ม ประกอบด้วยอาคารที่ใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่นเพิ่มเติม เช่น ศาลบรรพชนในสุสานแต้จิ๋ว เจดีย์หอคอยบรรจุอัฐิในสุสานจีนแคะ อาคารสวดอธิษฐานและเมรุในสุสานกวางตุ้ง และห้องบรรจุอัฐิในอาคารทำพิธีในสุสานสมาคมเจียงเจ้อ จะเห็นได้ว่าสุสานกลุ่มดังกล่าวให้ความสำคัญการใช้งานในพื้นที่ส่วนกลางมากขึ้น รวมถึงตัวเลือกในการสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ในสุสานกลุ่มดังกล่าวประกอบด้วยรูปแบบจีนประเพณีซึ่งมักจะเป็นศาลเจ้าที่ ส่วนอาคารอื่น ๆ มักจะใช้รูปแบบสมัยใหม่ และแบบอลังการศิลป์ที่ไม่เน้นการตกแต่งมาก

4. รูปแบบสถาปัตยกรรมหลุมฝังศพและส่วนบรรจุอัฐิ

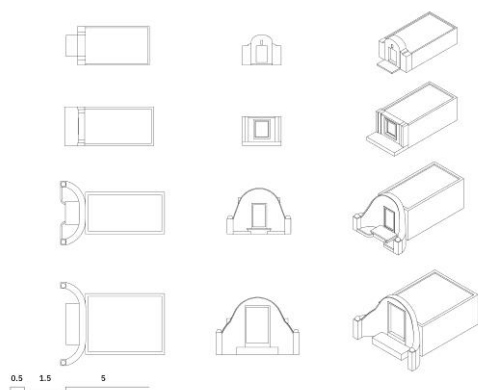
หลุมฝังศพของกลุ่มสุสานทั้ง 2 กลุ่ม ยังคงรูปแบบของการใช้โลงหรือช่องใส่ดินแทนการก่อเนินดิน โดยเน้นความเป็นเอกภาพและความเป็นระเบียบเรียบร้อยกันทั้งสุสาน ทำให้หลุมฝังศพมักจะมีขนาดและรูปแบบสถาปัตยกรรมเดียวกันในแต่ละแปลงที่เน้นความเรียบง่ายมากขึ้น โดยอาจมีการตกแต่งตามรูปแบบผังเกือกม้าตามจีนประเพณี ที่ลดทอนเป็นโลงเหลี่ยมเพื่อกระชับพื้นที่บ้าง แต่โดยภาพรวมนิยมใช้การลดทอนป้ายตกแต่งในระบบเรขาคณิตแบบอลังการศิลป์ หรือสถาปัตยกรรมสมัยใหม่โดยใช้วัสดุตกแต่งผิวด้วยกระเบื้องโมเสกร่วมกับกรวดล้าง ในขณะที่ส่วนบรรจุอัฐิยังคงเป็นลักษณะกำแพงสูง 2-3 ช่องที่มีการตกแต่งด้วยหลังคาจีน โดยสุสานจีนแคะ ตรอกจันทน์ มีการสร้างเป็นอาคารบรรจุอัฐิแทนกำแพง

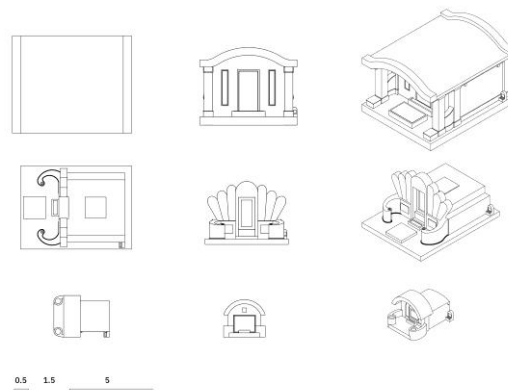
ภาพ 12 หลุมฝังศพในสุสานแต้จิ๋ว

ภาพ 13 หลุมฝังศพในสุสานจีนแคะ ตรอกจันทน์ (ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพ 14 หลุมฝังศพในสุสานสมาคมเจียงเจ้อ

ภาพ 15 หลุมฝังศพในสุสานกวางตุ้ง (ที่มา: ผู้วิจัย)

5. ลักษณะงานภูมิสถาปัตยกรรม

คล้ายคลึงกับกลุ่มสุสานแยกเดโช ถนนสีลม กลุ่มสุสานทั้ง 2 แห่ง ประกอบด้วยภูมิทัศน์ลาดเชิง เป็นพื้นคอนกรีต คิดสัดส่วนประมาณ 70 - 90% ในขณะที่พื้นที่ที่เป็นพืชพันธุ์ พบตามช่องใส่ดินของหลุมฝังศพ (ยกเว้นสุสานกวางตุ้งที่ไม่มีช่องใส่ดิน) หรือหลุมที่ถูกรื้อถอนไปบริเวณทางสัญจรและพื้นที่ส่วนกลางของสุสานมีการปลูกพรรณไม้ที่มีลำต้นสมบูรณ์ เช่น โพธิ์ ไทร จามจุรี หูกวาง หูกะจิง มะขาม คุณ ตีนเป็ดน้ำ พญาสัตบรรณ ประดู่ อโศกอินเดีย สนประดิพัทธ์ นอกจากนี้ยังพบว่า บริเวณหลุมฝังศพมีการทำช่องดินขนาดเล็ก 2 ข้างบริเวณด้านหน้าหลุม สำหรับปลูกไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เช่น สีสาวดี สนแผง ขวนชม ไม้ลวก เข็ม วาสนา พุด ยี่โถ โกสน

กลุ่มสุสานทั้ง 2 แห่ง ให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำเพื่อเสริมสร้างฮวงจุ้ย ทั้งการขุดสระน้ำขนาดใหญ่ สระน้ำขนาดเล็ก หอมนในสวน หรือการสร้างสระน้ำพุ ในส่วนอุปกรณ์ประกอบถนนไม่พบเห็นในสุสานขนาดเล็ก แต่พบเห็นในสุสานขนาดใหญ่ อย่างสุสานแต่จิวและสุสานกวางตุ้ง ที่ประกอบด้วยซุ้มศาลาและม้านั่งพักคอยเป็นจุด ๆ ตามส่วนต่าง ๆ ของสุสาน ส่วนเรื่องไฟส่องสว่างสุสานใหญ่ยังคงให้ความสำคัญบริเวณส่วนบริการและส่วนพิธีกรรมเป็นหลัก

วิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของสุสานจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานคร

1. แนวคิดด้านที่ตั้งและบริบททางภูมิทัศน์เมือง

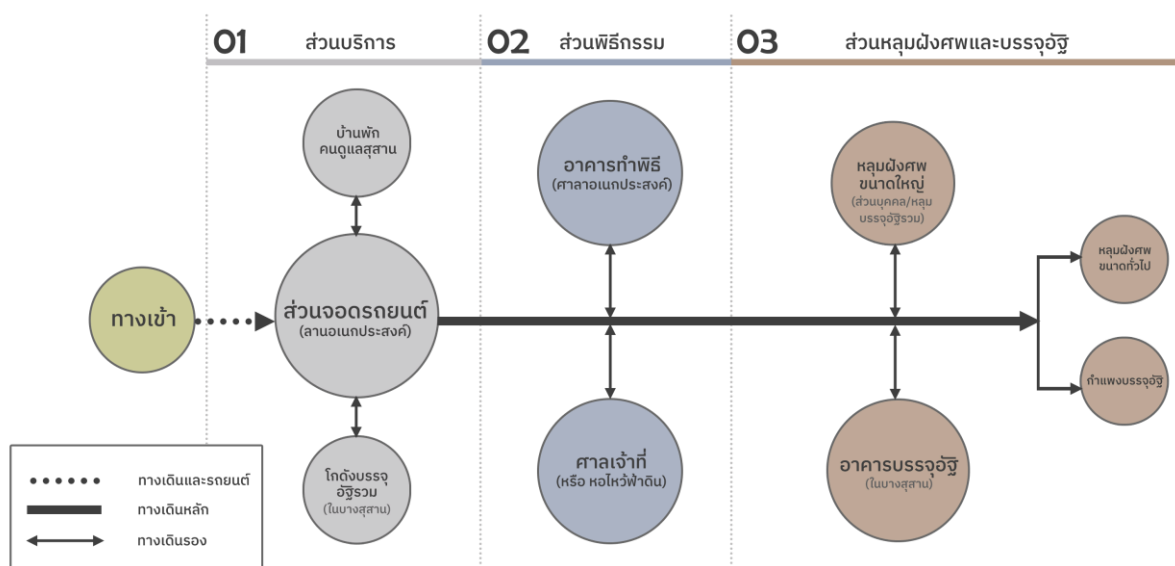
แม้สุสานสาธารณะจีนในกรุงเทพมหานครจะไม่สามารถหาชัยภูมิที่เป็นที่ราบเชิงเขาได้ แต่ก็ยังคงพบแนวคิดการแยกที่อยู่คนเป็นกับคนตายออกจากกันตามหลักการฮวงจุ้ย ดังนั้นการสร้างสุสานสาธารณะจึงเลือกที่สวนผลไม้หรือทุ่งนาซึ่งตั้งอยู่นอกชุมชนที่ไม่ไกลเกินไปเพื่อให้สะดวกต่อการจัดการศพ และต้องห่างจากแหล่งน้ำสายหลักในระดับหนึ่งเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาน้ำท่วมโดยมีการเชื่อมต่อกับถนนสายหลักในอดีต สุสานจีนทั้ง 7 แห่ง มีขนาดเฉลี่ยที่ 4.85 ไร่ ยกเว้นสุสานแต่จิวกับสุสานกวางตุ้งที่มีขนาดใหญ่เป็นพิเศษ จากการศึกษาแผนที่เก่าและภาพถ่ายทางอากาศเก่าพบว่ามีระยะห่างจากศูนย์กลางชุมชนย่านถนนเจริญกรุงสำหรับกลุ่มสุสานวัดดอน ประมาณ 200 - 500 เมตร สำหรับกลุ่มสุสานแยกเดโช ถนนสีลม ประมาณ 1,000 เมตร และมีระยะห่างจากศูนย์กลางชุมชนย่านถนนจันทน์สำหรับกลุ่มสุสานถนนจันทน์ประมาณ 400 - 1,500 เมตร

2. แนวคิดด้านการวางผังบริเวณ

ลักษณะผังของสุสานจีนนิยมแบ่งแปลงด้วยระบบแถวหรือระบบกริดตาราง สามารถวิเคราะห์ได้ 2 ประเภท คือ (1) ผังสุสานในรูปแบบไม่สม่ำเสมอ (irregular plan) คือมีการหันทิศทาง ขนาดและรูปแบบของหลุมศพที่หลากหลาย และ (2) ผังสุสานในรูปแบบสม่ำเสมอ (regular plan) ในทางตรงกันข้าม มีการกำหนดการหันทิศทาง ขนาดและรูปแบบของหลุมฝังศพเพื่อให้เป็นแนวทางเดียวกัน และด้วยข้อจำกัดด้านที่ดิน ทำให้การวางหลุมฝังศพจำเป็นต้องวางให้ติด ๆ กันในแต่ละแถว เพื่อให้สามารถฝังได้จำนวนมากโดยทำเป็นช่องใส่ดินหรือโลงบรรจุศพแทนการก่อเนินดินตามรูปแบบประเพณีที่ใช้พื้นที่มากกว่า มีพื้นที่เฉลี่ยต่อหลุมขนาดมาตรฐานประมาณ 3.50 - 6.00 ตร.ม.

3. การจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินและลักษณะอาคาร

การจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในสุสานโดยทั่วไปประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก คือ (1) ส่วนบริการ เป็นส่วนแรกสุดของการเข้าถึงสุสานประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือที่จอดรถและที่อยู่อาศัยคนดูแลสุสาน บางแห่งอาจประกอบด้วยโกดังบรรจุอัฐิรวม (2) ส่วนพิธีกรรม เป็นกลุ่มอาคารหลักบริเวณทางเข้า มีการจัดเรียงอาคารเป็นกลุ่มหรือต่อเนื่องในแนวแกนเดียวกันโดยหันหน้าสู่ทางเข้าหรือตั้งฉากกับทางเข้า ได้แก่ อาคารทำพิธีและศาลเจ้าที่ นิยมก่อสร้างด้วยโครงสร้างถาวรและตกแต่งด้วยงานสถาปัตยกรรมอย่างดี สุสานบางแห่งอาจแยกอาคารทำพิธีเพิ่มเติมเป็นอาคารสวดอภิธรรม และ (3) ส่วนหลุมฝังศพและบรรจุอัฐิ ยกเว้นสุสานจีนแบบที่ไม่มีส่วนบรรจุอัฐิ รวมถึงอาคารบรรจุอัฐิในสุสานจีนแคะ ตรอกจันทน์ ในการเข้าถึงทุกสุสานจะเริ่มต้นจากส่วนบริการตามมาด้วยส่วนพิธีกรรม สืบเนื่องจากทางเข้าทุกสุสานมีเพียงฝั่งเดียว ไม่มีการวางประตูทางเข้ามากกว่า 2 ทิศทาง ด้วยเหตุนี้การเข้าถึงสุสานจึงถูกลำดับด้วยการเข้าถึงส่วนต่าง ๆ จาก 2 ส่วนดังกล่าวนี้ ก่อนไปยังส่วนหลุมฝังศพและบรรจุอัฐิเรียงตามการใช้งานต่าง ๆ ภายในพื้นที่

ภาพ 16 ลำดับการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในสุสานจีนทั้ง 7 แห่ง (ที่มา: ผู้วิจัย)

4. รูปแบบสถาปัตยกรรมหลุมฝังศพและส่วนบรรจุอัฐิ

ในพื้นที่หลุมฝังศพสามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มตามสัดส่วนการจัดสรรพื้นที่ ได้แก่ (1) 30% ของพื้นที่ทั้งหมด ได้แก่ สุสานจีนแบบ (2) 50 – 60% ของพื้นที่ทั้งหมด ได้แก่ สุสานที่มีขนาดเล็กประมาณ 4 – 5 ไร่ และ (3) 80 - 85% ของพื้นที่ทั้งหมด ได้แก่ สุสานที่มีขนาดใหญ่พิเศษ คือสุสานกวางตุ้งและสุสานแต้จิ๋ว จากสัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าวทำให้พบว่าสุสานที่มีขนาดเล็กจะมีการจัดสรรส่วนหลุมฝังศพและส่วนบรรจุอัฐิน้อยกว่าสุสานที่มีขนาดใหญ่ที่มีการจัดสรรเกือบเต็มพื้นที่ ในส่วนการตกแต่งจะพบว่ารูปแบบงานสถาปัตยกรรมหลุมฝังศพในกลุ่มสุสานแยกเดโช ถนนสีลม มักจะมีรูปแบบและขนาดที่หลากหลายกว่ากลุ่มสุสานวัดดอนและกลุ่มสุสานถนนจันทน์ที่เน้นความเรียบง่ายกว่า สำหรับงานสถาปัตยกรรมหลุมฝังศพสามารถจำแนกได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) รูปแบบฝังเกือกม้า คือการใช้ฝังโค้งแบบหลุมฝังศพหลังเต่าตามธรรมเนียมจีนดั้งเดิม (2) รูปแบบฝังสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นรูปแบบที่มีตั้งแต่ขนาดใหญ่จนถึงขนาดเล็ก และด้วยลักษณะที่มีความเหมาะสมกับระบบแปลง ทำให้เป็นรูปแบบที่พบเห็นมากที่สุดในเกือบทุกสุสาน และ (3) รูปแบบห้อง เป็นรูปแบบเดียวที่พบในสุสานกวางตุ้ง เนื่องจากธรรมเนียมของชาวจีนกลุ่มนี้จะนำอัฐิมาบรรจุรวมในหลุมรูปแบบห้องแทนการฝังถาวรแบบจีนกลุ่มอื่น ๆ ในขณะที่ส่วนบรรจุอัฐินิยมทำเป็นกำแพงสูง 2-3 ช่อง โดยวางติดแนวรั้วของสุสานต่อเนื่องกับหลุมฝังศพ ในสุสานสมัยใหม่บางแห่งมีการสร้างเป็นอาคารบรรจุอัฐิภายนอกหรือห้องบรรจุอัฐิภายในอาคารซึ่งตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ส่วนกลางของสุสาน

ภาพ 17 รูปแบบทางกายภาพของหลุมฝังศพภายในสุสานทั้ง 7 แห่ง (ที่มา: ผู้วิจัย)

5. ลักษณะงานภูมิสถาปัตยกรรม

หากแบ่งสัดส่วนจากภูมิทัศน์คาดแจ้งต่อพื้นที่ที่เป็นพืชพันธุ์ภายในสุสาน สามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม (1) กลุ่มสุสานที่มีภูมิทัศน์คาดแจ้งประมาณ 85 – 90% ได้แก่ สุสานฮกเกี้ยน สุสานและฌาปนสถานจีนแคะ สุสานแต้จิ๋ว และสุสานกวางตุ้ง (2) กลุ่มสุสานที่มีภูมิทัศน์คาดแจ้งประมาณ 80 – 84% ได้แก่ สุสานจินบาบ๋าและสุสานจีนแคะ ตรอกจันทน์ และ (3) กลุ่มสุสานที่มีภูมิทัศน์คาดแจ้งประมาณ 70% ได้แก่ สุสานสมาคมเจียงเจ้อ จากสัดส่วนพื้นที่ทางภูมิทัศน์ดังกล่าวทำให้พบว่าสุสานทุกแห่งมีพื้นที่สีเขียวเพียงเล็กน้อย ถึงอย่างไรก็ดีด้วยไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ที่สุสานทุกแห่งปลูกไว้บริเวณทางสัญจรหรือพื้นที่ส่วนกลาง รวมถึงไม้พุ่มหรือไม้คลุมดินบริเวณหลุมฝังศพจึงทำให้เกิดความร่มรื่นภายในพื้นที่ในระดับหนึ่ง สำหรับสระเก็บน้ำในบางสุสานนอกจากเสริมแนวความคิดขงจื๊อแล้ว ยังทำหน้าที่รับน้ำฝนเพื่อบำรุงงานภูมิทัศน์และช่วยระบายน้ำสู่ท่อน้ำสาธารณะในส่วนอุปกรณ์ประกอบถนนพบว่ากลุ่มสุสานแยกเคโซ ถนนสีลม ยกเว้นสุสานจินบาบ๋าและสุสานแห่งอื่น ๆ มีรั้วและซุ้มประตูที่มีลักษณะกึ่งเปิดโล่ง เชื้อเชิญต่อการมองเห็นและการเข้าถึงจากบริเวณทางเข้าภายนอก ส่วนซุ้มศาลาและม้านั่งพักผ่อนภายนอก พบเห็นเฉพาะในสุสานขนาดใหญ่ซึ่งกระจายไปตามจุดต่าง ๆ ของพื้นที่

สรุป

การศึกษาลักษณะทางกายภาพของสุสานสาธารณะของชาวจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครที่คงเหลืออยู่ในปัจจุบันจำนวน 7 แห่ง พบว่าชาวจีนให้ความสำคัญกับที่ตั้งนอกชุมชนเมือง การวางผังและออกแบบสุสานจีนให้ความสำคัญกับลำดับการเข้าถึง (sequence) และการเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งที่ประกอบด้วยพรรณไม้ขนาดใหญ่ กลุ่มสุสานแยกเคโซ ถนนสีลม ให้ความสำคัญไปที่องค์ประกอบหลุมฝังศพที่มีความหลากหลายทั้งในด้านการจัดกลุ่ม การหันทิศทาง ขนาด และรูปแบบศิลปะการตกแต่ง สะท้อนมายังรูปแบบผังเกือกม้าและรูปแบบผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ในขณะที่กลุ่มสุสานวัดดอนและถนนจันทน์ มุ่งเน้นความสำคัญไปที่การมีแบบแผนที่ชัดเจนโดยเฉพาะการเพิ่มองค์ประกอบภายในพื้นที่ส่วนกลางและงานภูมิทัศน์ รวมถึงหลุมฝังศพที่มีความเป็นเอกภาพในด้านรูปแบบโดยนิยมใช้รูปแบบผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าและแบบห้องที่มีความกระชับและเรียบง่ายมากขึ้น

สุสานจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครมีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ สังคม วิชาการ และสุนทรียภาพ ที่แสดงให้เห็นถึงหลักฐานเชิงประจักษ์ของชุมชนชาวจีนในแต่ละกลุ่มเชื้อสาย และยังเป็นพื้นที่เพื่อสืบสานประเพณีดั้งเดิมมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะในช่วงเทศกาลชิงเผ้ง สุสานจึงเป็นพื้นที่ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าหากไม่ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาในทิศทางที่เหมาะสมอาจนำไปสู่การรื้อถอนทิ้งทำลายได้ในอนาคต เนื่องจากพื้นที่สุสานในปัจจุบันมีมูลค่าสูงและตั้งอยู่ในเขตพาณิชย์กรรมและเขตที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก เป็นเหตุให้คุณค่าและความสำคัญในด้านต่าง ๆ ของสุสานจีนในเขตชั้นในกรุงเทพมหานครสูญหายไป

บรรณานุกรม

- นนทพร อยู่มั่งมี. (2557). การจัดการพื้นที่เมืองในกรุงเทพมหานคร กรณีป่าช้าและพิพิธสมัยรัชกาลที่ 5. *วารสารวิชาการสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 20(3), 59-88.
- นวพร เรืองสกุล. (2551). *สืลม ย่ำเหย้า และ ตำราอาหาร*. กรุงเทพฯ: Knowledge Plus.
- นวรรตน์ เลเชกุล. (2522). *ฮวงจุ้ย. วารสารเมืองโบราณ*, 5(6), 84-93.
- นิภาพร รัชตพัฒน์กุล. (2562). นาสิกประสาทภัย : ประวัติศาสตร์ของกลิ่นเหม็นในเมืองกรุงเทพฯ. *ศิลปวัฒนธรรม*, 40(3), 118-29.
- บัณฑิต จุลสัย และ รัชดา โชติพานิช. (2562). *เขตวัดยานนาวา*. สืบค้นเมื่อ 6 มกราคม 2564, จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_1558369
- ประพิน มโนมัยวิบูลย์. (2556). ชุมชนจีนในประเทศไทย : หลากหลายสำเนียงจีน. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*, 76(4), 540-52.
- ปรารธนา โกเมน. (2533). *สมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2440-2488*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- เปรมมา สัตยารุณพงศ์. (2546). *แรงงานรับจ้างชาวจีนในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ พ.ศ. 2425-2492*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ไพโรธ เลิศพิริยกุล. (2547). "ฮวงจุ้ย" ความเชื่อและปฏิบัติที่สืบทอดอย่างน่าพิศวง. สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2564, จาก <https://thaifolk.com/doc/literate/hungjui/hungjui1.htm>
- เมธีนิย ชุ่มผล. (2561). *ล้างป่าช้าในบางกอก*. สืบค้นจาก <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=5335>
- วทัญญู เทพหัสดิ. (2563). *ย้อนวันวานประวัติศาสตร์ถนนสีลมสู่ Park Silom สถาปัตยกรรมเชิง Mixed Use แลนด์มาร์คใหม่กลางเมือง*. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2565, จาก <https://techsauce.co/saucy-thoughts/relive-the-history-of-silom-road-to-park-silom>
- ศศิภา พูลบุลย์. (2556). *ระบบวิเคราะห์แบบสถาปัตยกรรมภายในตามหลักฮวงจุ้ย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- สมาคมฮกเกี้ยนแห่งประเทศไทย. (2545). *อนุสรณ์ครบรอบ 90 ปี สมาคมฮกเกี้ยนแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สมาคมฮกเกี้ยนแห่งประเทศไทย.
- สุดาราส สุฉายา. (2559). *พระนครบันทึก : บ้านทวาย : ลีนซื้อ ลีนคน เหลือแต่ย่าทวาย*. สืบค้นเมื่อ 6 มกราคม 2565, จาก <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=752>
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2554). *กตัญญูในเงาเด็กและเงาเด็กในกตัญญู : พิธีกรรมในสังคมไทยและสังคมโลก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุสรณ์ มั่นสันธิติ. [ม.ป.ป.]. *๑๐๐ ปี เขตยานนาวา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเขตยานนาวา.
- อรรธรณ ศรีอุดม. (2535). *วันวาน...กับวันนี้ของถนนสีลม*. กรุงเทพฯ: ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุ๊เจียะ. (2553). *60 ปี โพนทะเล*. แปลโดย ปณิดา เลิศล้ำอำไพ. กรุงเทพฯ: โพสต์บุ๊ก.
- สัมภาษณ์**
- กัญญา ศรีอุดม. (2564, 23 พฤศจิกายน). *สัมภาษณ์*.
- จิรายุทธ สินธุ์พันธุ์. (2564, 23 พฤศจิกายน). *สัมภาษณ์*.
- ทวีชัย พรวัฒนวิชัย. (2565, 5 กุมภาพันธ์). *สัมภาษณ์*.
- เรย์มอนด์, โจว. (2564, 14 ธันวาคม). *สัมภาษณ์*.

สมชาย สุขเจริญ. (2564, 8 มกราคม). สัมภาษณ์.

Dian, Zhang. (2004). *Land for the dead: Locating urban cemeteries, case study Guilin*. (Master's thesis, ITC Enschede).

Fan, Pik, Voon Phin Keong, Siew Ong, & Hong Ching Goh. (2014, July). *Chinese cemeteries and environmental ethics: Some insights from Malaysia*. 41, 85-105.

Groot, Jan Jakob Maria. (1897). *The religious system of China: Its ancient forms, evolution, history and present aspect, manners, customs and social institutions connected therewith; Vol. 3: Dutch colonial government*. Retrieved from <https://archive.org/details/religioussystemo03groot/page/n7/mode/2up>

Han, Ke-Tsung. (2001, September). Traditional Chinese site selection-Feng Shui: An evolutionary/ecological perspective. *Journal of Cultural Geography*, 19, 75-96. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/08873630109478298>

Lo, Joseph Yau Hing. (1997). *A Chinese cemetery for the winnipeg community: A response to the Feng-Shui concept*. (Master's thesis, University of Manitoba).

Loo, Yat Ming. (2013). *Architecture and urban form in Kuala Lumpur*. Farnham: Ashgate.

Loo, Yat Ming. (2020). Multicultural burial spaces and cities: Constructing identity and memory with postcolonial Kuala Lumpur Chinese cemeteries. In Jessica L. Nitschke & Marta Lorenzon (Eds.), *Postcolonialism, heritage, and the built environment: New approaches to architecture in archaeology* (pp.109-127). Cham: Springer.